

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

**सौ जयश्री चरक
रयत शिक्षण संस्था,सातारा**

**आधुनिक शिक्षणात महात्मा गांधींचे विचार : एक चिकित्सक अभ्यास
संशोधनाची उद्दिष्टे**

सारांश

शिक्षण हे व्यक्ती, समाज आणि राष्ट्राच्या विकासाचे प्रभावी साधन आहे. महात्मा गांधी यांनी शिक्षणाला केवळ साक्षरतेचे माध्यम न मानता व्यक्तिमत्त्व विकास, नैतिक मूल्ये, स्वावलंबन आणि समाजसेवा यांचे साधन मानले. त्यांनी मांडलेली 'नाई तालीम' किंवा 'मूलोद्योगी शिक्षण' ही संकल्पना आजच्या आधुनिक शिक्षण व्यवस्थेतही महत्वाची ठरते. प्रस्तुत संशोधन लेखात महात्मा गांधी यांच्या शैक्षणिक विचारांचा अभ्यास करून त्यांची आधुनिक शिक्षणातील उपयुक्तता आणि मर्यादा यांचे चिकित्सक विश्लेषण करण्यात आले आहे.

प्रस्तावना

भारतीय शिक्षण क्षेत्रात महात्मा गांधी यांचे योगदान महत्वपूर्ण आहे. त्यांनी शिक्षणाला जीवनाशी जोडले पाहिजे, असे प्रतिपादन केले. शिक्षणामुळे व्यक्ती आत्मनिर्भर, नैतिकदृष्ट्या सक्षम आणि समाजाभिमुख बनली पाहिजे, अशी त्यांची अपेक्षा होती. आजच्या तंत्रज्ञानप्रधान आणि स्पर्धात्मक युगात गांधीजींच्या शिक्षणविषयक विचारांचे महत्व अधिक वाढले आहे.

महात्मा गांधी यांच्या शैक्षणिक विचारांचा अभ्यास करणे.गांधीजींच्या नाई तालीम संकल्पनेचे विश्लेषण करणे.आधुनिक शिक्षणात गांधीवादी विचारांची उपयुक्तता तपासणे.गांधीवादी शिक्षणाच्या मर्यादा आणि आव्हाने समजून घेणे.

संशोधन पद्धती

या संशोधनासाठी ऐतिहासिक व वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. गांधीजींची पुस्तके, लेख, संशोधन निबंध आणि संबंधित साहित्याचा अभ्यास करून माहिती संकलित करण्यात आली आहे.

महात्मा गांधींचे शैक्षणिक विचार

१. नाई तालीम

गांधीजींनी १९३७ मध्ये नाई तालीमची संकल्पना मांडली. या शिक्षण पद्धतीत हस्तकला, श्रम, उत्पादन आणि शिक्षण यांचा समन्वय साधण्यात आला आहे.

२. स्वावलंबी शिक्षण

शिक्षणामुळे विद्यार्थी स्वतःच्या पायावर उभा राहण्यास सक्षम झाला पाहिजे. कौशल्याधारित शिक्षणावर गांधीजींनी भर दिला.

३. मूल्याधिष्ठित शिक्षण

सत्य, अहिंसा, प्रेम, सहकार्य, प्रामाणिकपणा आणि मानवता या मूल्यांचा विकास शिक्षणाद्वारे व्हावा, असे गांधीजी मानत.

४. मातृभाषेतील शिक्षण

प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेतून दिल्यास विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक विकास अधिक प्रभावी होतो, असे त्यांचे मत होते.

५. श्रमप्रतिष्ठा

शारीरिक श्रमाला प्रतिष्ठा प्राप्त करून देणे हे गांधीजींच्या शिक्षण तत्त्वज्ञानाचे महत्वाचे वैशिष्ट्य होते.

आधुनिक शिक्षणातील गांधीवादी विचारांची उपयुक्तता

१. कौशल्याधारित शिक्षण

आजच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात (२०२०) कौशल्य विकासावर भर दिला जात आहे. हे गांधीजींच्या स्वावलंबी शिक्षणाशी सुसंगत आहे.

२. मूल्यशिक्षणाची गरज

वाढती स्पर्धा, तणाव आणि सामाजिक समस्या यामुळे नैतिक मूल्यांचे शिक्षण आवश्यक बनले आहे.

३. अनुभवाधारित शिक्षण

करून शिकणे (२०२०) ही आधुनिक शिक्षणातील महत्वाची संकल्पना गांधीवादी शिक्षणाशी संबंधित आहे.

४. शाश्वत विकास

पर्यावरण संरक्षण, साधेपणा आणि स्थानिक संसाधनांचा वापर यांवर गांधीजींनी दिलेला भर आजच्या शाश्वत विकास संकल्पनेशी सुसंगत आहे.

चिकित्सक विश्लेषण

गांधीजींचे शैक्षणिक विचार आजही प्रेरणादायी आहेत. तथापि, आधुनिक तंत्रज्ञान, जागतिकीकरण आणि डिजिटल शिक्षणाच्या युगात त्यांच्या काही संकल्पनांमध्ये आवश्यक बदल करणे गरजेचे आहे. केवळ हस्तकलेवर आधारित शिक्षण आजच्या रोजगार बाजाराच्या सर्व गरजा पूर्ण करू शकत नाही. परंतु मूल्यशिक्षण, कौशल्य विकास आणि अनुभवाधारित शिक्षण या बाबतीत गांधीवादी विचार अत्यंत उपयुक्त ठरतात.

निष्कर्ष

महात्मा गांधी यांचे शिक्षण तत्त्वज्ञान आजच्या शिक्षण व्यवस्थेसाठी मार्गदर्शक ठरू शकते. स्वावलंबन, मूल्यशिक्षण, श्रमप्रतिष्ठा आणि अनुभवाधारित शिक्षण या संकल्पना आधुनिक शिक्षण अधिक परिणामकारक बनवू शकतात. त्यामुळे गांधीवादी विचारांचा आधुनिक शिक्षणात समन्वय साधणे आवश्यक आहे.

शिफारसी

शालेय स्तरावर मूल्यशिक्षणाला अधिक महत्व द्यावे. कौशल्याधारित आणि रोजगाराभिमुख अभ्यासक्रम विकसित करावेत.

मातृभाषेतील शिक्षणाला प्रोत्साहन द्यावे.

विद्यार्थ्यांमध्ये श्रमप्रतिष्ठेची भावना विकसित करावी. गांधीवादी विचार आणि आधुनिक तंत्रज्ञान यांचा समन्वय साधावा.

संदर्भसूची

१. शैक्षणिक लेखन.

गांधीवादी शिक्षणावरील विविध संशोधन निबंध. भारतीय शिक्षण व मूल्यशिक्षण विषयक संदर्भग्रंथ.